

KARAGÖZ, Selim, "Bizans'ın 1403-1419 Yıllarındaki Son Anadolu Egemenliği", *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, III/II, Aralık 2020, s. 489-494.

Makale Türü: Tarih Çeviri

Geliş Tarihi / Received: 9 Eylül 2020
Online Yayın: 26 Aralık 2020

Kabul Tarihi / Accepted: 27 Ekim 2020
Published Online: 26 December 2020

Bizans'ın 1403-1419 Yıllarındaki Son Anadolu Egemenliği*

Selim KARAGÖZ^{1*}

¹ Arş. Gör., Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, AKSARAY.

* skaragoz24@gmail.com

⁺ORCID: 0000-0001-7044-4027

Öz– Osmanlı Devleti Ankara Savaşından sonra Fetret Devri'ne girince Bizans, özellikle Konstantinopolis'in etrafındaki bazı bölgeleri eline geçirdi. Bizans'ın Mezofinya olarak adlandırdığı Konstantinopolis'in Anadolu yakasından İznik'e kadar olan kıyı bölgesi de Bizans'ın eline geçen topraklardandı. Bu bölgeyi özellikle önemli kılan ise Nikomedyalı'dan Konstantinopolis'e uzanan askeri güzergâhı içine almasıdır. Savaşın sonraki süreçte Türkler adım adım bu bölgeleri tekrar ele geçirmişlerdir. Dönem tarihçileri ve XVI. yüzyıl tarihçileri bu bölgelere düzenlenen seferler hakkında kısa malumatlar içerirler. Bu kaynaklar bazı noktalarda örtüşmekle birlikte hadisenin farklı anlatım biçimleri mevcuttur. İlginçtir ki günümüz Osmanlı ve Bizans tarihçileri bu dönemde vuku bulan hadiseler hakkında malumat içeren Osmanlı kaynaklarını sıklıkla gözden geçiriyorlar. Mezofinya'daki Osmanlı faaliyetleri ile ilgili Osmanlı kaynaklarından en detaylı ve ilginç olanlardan biri işbu makalede ele aldığımız Farsça nüshasıdır. Çalışmada İdris-i Bitlisî'nin Farsça nüshasının iki farklı yazması olan Paris ve Petersburg nüshaları tarafımızca kullanılmıştır. Bitlisî'nin bu nadide nüshasını tercümesinin yanında hiç yayımlanmamış aslı ile birlikte aktarıyoruz.

Anahtar Kelimeler– Bizans, Ankara Savaşı, Fetret Devri, İdris-i Bitlisî,

The Last Byzantine Possessions in Anatolia in 1403–1419

Abstract– When the Ottomans entered the Period of Interregnum (Fetret Devri) after the Battle of Ankara, the Byzantium Empire conquered certain regions in the empire, especially around Constantinople. The coastal region from the Anatolian side of Constantinople to Iznik, which Byzantium called Mesothynia, was also among the lands that were conquered by the Byzantines. What makes this region particularly important is that it includes the military route from Nicomedia to Constantinople. In the period after the war, the Turks gradually captured these regions again. The historians of XVth - XVI. century narrate brief information about the expeditions to these regions. Although these sources overlap at some points, there are different expressions of the incident. Interestingly, present-day Ottoman and Byzantine historians often overlook the Ottoman sources that contain information about the events that took place during this period. One of the most detailed and interesting Ottoman sources on Ottoman activities in Mesiphonia is the Persian document, which we discuss in this article. In this study, we used two different manuscripts (Paris and St.Petersburg) of the Persian version of İdris-i Bitlisî. We are transferring this rare copy of Bitlisî together with its translation as well as its unpublished original version.

Keywords – Byzantium, Battle of Ankara, Ottoman Interregnum, İdris Bitlisi

* Шукуров, Р. М. (2013). Последние владения Византии в Анатолии в 1403–1419 гг. Античная древность и средние века. 2013. Вып. 41: К 80-летию доктора исторических наук, профессора МА Поляковской. (Shukurov, R. M. (2013). Posledniye vladeniya Vizantii v Anatolii v 1403–1419 gg. Antichnaya drevnost' i sredniye veka. 2013. Vyp. 41: K 80-letiyu doktora istoricheskikh nauk, professora MA Polyakovskoy).

Ankara Savaşı'nda (28 Temmuz 1402) Osmanlılar, Emir Timur'dan Anadolu ve Balkanlar'da kısa süreli bir Osmanlı karşıtı sürece yol açan ağır bir yenilgi aldılar. Esaret altında hayatını kaybeden Sultan Bayezid'in (1389-1402) oğlu Süleyman Çelebi, Timur'un ordusunun Boğazlardan geçip Osmanlı Sultanlığı'nın Balkanlar'daki topraklarını işgalinden endişe ederek ivedilikle bölgenin en önemli güçleriyle (Bizans, Venedik, Cenova vd.) temas kurmaya başladı. Eşi benzeri görülmemiş tavizlerle yakın zamana kadar muhalif olduğu güçlerin sadakatini elde etti. Zahirin 1403'ün başlarında bir antlaşma imzalandı. Buna göre; özellikle Selanik ve Kalamarya, Makedonya'nın bir kısmı, Banidoz'dan (Panidos) Nesebar'a Trakya kıyıları, Konstantinopolis'in etrafı, İskados, Skopelos ve İskiri Adaları VII. İoannis'in eline geçti.¹ Aşağıda ele alacağımız bazı Anadolu toprakları da Bizans'ın eline geçmişti.

XV-XVI. yüzyıl Osmanlı tarihçilerinin eserleri Osmanlı Sultanı I. Mehmed (1413-1421) döneminde, Nikomedia'dan Üsküdar'a (Khrysopolis) giden ana askeri yolda, Nikomedia Körfezi kıyısı boyunca yani Bizanslıların Mezofinya olarak adlandırdıkları bölgede Türklerin Yunan kalelerine karşı düzenledikleri seferler hakkında kısa malumat içerir. Bu Osmanlı kaynaklarından en önemlileri, Aşıkpaşazade "Tevârîh-i Âl-i Osman" (XV. yüzyıl ortası), İdris-i Bitlisi "Heşt Behişt" (XVI. yüzyıl başı) ve Hoca Sâdeddin Efendi "Tâcüt-Tevârih" (XVI. yüzyıl sonu) adlı eserleridir. Osmanlı tarihçilerinin aktardığına göre I. Mehmed'e Konstantinopolis'in karşı sahilindeki bazı bölgelerin Bizanslıların elinde olduğu bilgisi verildi. Sultan, bölgedeki Bizans kalelerini kolayca ele geçirecek olan birlikleri gönderdi.

Aşıkpaşazade² ve İdris-i Bitlisi'nin aktardığı bilgiler kilit noktalarda örtüşmekle birlikte, farklı birincil kaynaklara dayanmakta ve hadisenin farklı versiyonlarını bizlere sunmaktadır. Zengin süslü bir dille kaleme aldığı vakayinamesinde Sâdeddin, selefının bilgilerini çiçekli belagatlı bir kabağa yerleştirerek Aşıkpaşazade'yi tekrarlıyor.³

Hem Osmanlı hem de Bizans araştırmacıları, Türk tarihçilerinin bu tanıklıklarını sebebi açıklanamayacak şekilde atıyorlar. Bizantologlardan sadece Clive Foss, Nikomedia ve çevresinin tahkimatı üzerine yaptığı çalışmada Aşıkpaşazade'nin aktarımını kısaca yorumladı.⁴ Osmanlı tarihçileri arasında ise sadece İrene Beldiceanu, erken Osmanlı envanterleri çalışmasında Aşıkpaşazade'nin aktardıklarını kullandı.⁵

Mezofinya'daki Türk faaliyetleri ile ilgili yukarıda bahsedilen Osmanlı kaynaklarının en detaylı ve ilginç olanı, İdris-i Bitlisi'nin hâlâ yayımlanmamış Farsça nüshasında yer almaktadır, Bu nedenle

işbu çalışma ilgili belgeyi temel alacaktır. İdris-i Bitlisi'nin Farsça nüshasının iki farklı yazması tarafımızca kullanılmıştır - Paris ve Petersburg yazmaları.⁶ Bitlisi'nin nüshasının hem aslını hem de hiç yayımlanıp bilim camiasına tanıtılmamış tercümesini aktarıyoruz. Tercüme esnasında orijinalin yazılışları korundu; Orijinal metne modern noktalama işaretleri eklenmedi.

Nüsha

İşaretler:

A: İdris Bidlisi. Hasht Bihist. BnF. Supplément persan 1558.

B: Идрис Бидлиси. Хашт бихишт. СПб. Отд. рукописей Петербургского филиала Института востоковедения РАН. С 387. (İdris Bitlisi. Haşy Bihişt. CPB. Otd. Rukopisey Petersburgskogo Filiala İnstitutu Vostokovedeniya RAN. С 387.)

[A 204b] [B 212o6.]

و مع ذلك بمسامع عليه رسيد که در نواحی قسطنطنيه بعضی قصبات و مواقع و قریه که آبا و اجداد جنت معاد و اجناد معسکر جهاد خصوصاً پادشاه جنت مکان اورخان خان⁷ بتصرف در آورده بوده از عروض فقرات امير تیموری و از ضرر مخالقات برادران سلطان در مسند قیصری ملوک کفار دیگر باره بدر الحرب الحاق کرده اند و بمرور ایام صاحب اسطنبول و غیره آن محلها بتصرف در آورده اند مجددا لشکر مجاهدان را تجهیز نموده بتسخیر آن بلاد مقرر داریم و همگی⁸ آن محال که مفتوح گردد بنیت وقف آن بقاع الخیر مقرر انگاریم و بنا برین رای اصابت مال اموریبک ولد تیمورتاش را بالشکری از دلاوران مجاهد بتسخیر آن فرستاد و برحسب وعده دلخواه من کان الله کان الله له⁹ چون لشکر اسلام روی بان صوب نهاد در بدایت شروع در نواحی شهر از تکمید که بتصرف سلطان بود قلعه هر که که در زمان فقرت¹⁰ امیر تیموری حافظان آنجا تابع اسطنبول شده بودند قلعه را خالی انداخته باسطنبول فرار نمودند و چون آن کشور معتبر بی نزاع و خصام بتصرف اهل اسلام درآمد و از آنجا تجاوز نوده بقصبه گگیزه که یک مرحله راه به اسطنبول است نهضت فرمودند کفار آنجا باعتماد حصانت حصار آهنگ جنگ و عناد کردند و روی بمقابله و مدافعه آوردند لاجرم عساکر مجاهدان مقدمان دلاوران معارک التحام صرف توجه و همت و اهتمام نمودند و بطریقه یغما بر قلعه جنگ انداختند و با سهل و جوه قلعه گگیزه¹¹ را مسخر ساختند و سپاه اسلام بغنایم ما لا کلام فایز و مغتنم گشتند و شهر و توابع را بقوانین دین و آیین عدل مبین منتظم کردند و حاکم و قاضی تعیین¹² نمودند و وظائف مملکت داری مقرر فرمودند و از آنجا متوجه موضع نکبته و قلعه پندکله و قرتال شدند و از خوف سیاست مجاهدان همگی باطاعت مباردت کردند و مستحفظان قلاع شهر بند و حصارها را گذاشته باسطنبول گریختند و امور بیک هم مردم مضبوط فرستاد تمامی حصارها در قبضه اقتدار در آورده بدار الاسلام آمیختند چون تمامی آن قصبات و قلاع با توابع¹³ مزارع و مراتع ساحل دریا از شهر از تکمید تا کنار معبر اسطنبول مسخر گشت سلطان محمدی حصال بموجبی که در خاطر عالی منوی داشت تمامی آن قصبات و مواضع را بر ابواب البر خود وقف فرمود و دیگر رقیبات نافع و مواضع پر منافع بر آن موقوفات افزود و الیوم آن مدرسه عالی در غایت رواج و انفع مدارس شهر بُرسا است و وظائف مدرس و طلبه آنجا از جمیع مدارس سلاطین¹⁴ روم

¹ Anlaşmanın metni ve analizi için bkz.: Dennis G. T. *The Byzantine-Turkish Treaty of 1403* // OCP. 1967. C. 33. ss. 72–88; Zachariadou E. Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman chronicles // *Der Islam*. 1983. Bd. 60. s. 2. ss. 268–290. Ayrıca anlaşmanın Bizans açısından doğurduğu sonuçların ayrıntılı bir analizi için; Kastritsis D. *The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402–1413*. Leiden, 2007. ss. 50–59; Necipoğlu N. *Byzantium between the Ottomans and the Latins: Politics and Society in the Late Empire*. Cambridge, 2009. ss. 33–35, 39, 98, 100–101; Matschke K.-P. *Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz*. Weimar, 1981. ss. 40–141; Barker J. Manuel II Palaeologus (1391–1425). *A Study in Late Byzantine Statesmanship*. New Brunswick, N. J., 1969. s. 224; Nicol D. M. *The Last Centuries of Byzantium, 1261–1453*. Cambridge, 1993. s. 335. Anlaşmanın tarihini 1 Ocak 1403 öncesine tarihlendirme girişimi ile ilgili bkz.: Пономарев А. Л. Эволюция денежных систем Причерноморья и Балкан в XIII–XV вв. (Evolutsiya Denejnikh Sistem Priçernomor'ya i Balkan v XIII–XV. vv.) M., 2012. C. 609, not 121.

² Aşıkpaşazade, *Tevarih-i al-i Osman*, İstanbul, 1332 (1914). ss. 93–94; Aşıkpaşa-zade. Vom Hirtenzelt zu Hohen Pforte. Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik «Denkwürdigkeiten und Zeitläufe des Hauses Osman» von Derwisch Ahmed, genannt Aşik-Paşa-Sohn / Übersetzt, eingeleitet und erklärt von R. F. Kreutel. Graz; Wien; Köln, 1959. ss. 132–133.

³ Saadeddin, *Tac-üt-Tevarih*, İstanbul, 1279 (1862). C. 1. ss. 295–296.

⁴ Foss Cl. *Survey of Medieval Castles of Anatolia*. Ankara, 1996. V: 2 Nicomedia. s. 46.

⁵ Beldiceanu I. *La côte orientale de la mer de Marmara, des Dardanelles au Bosphore, du XIVe au XVe siècle (population, ressources)* // *École pratique des hautes études. Livret-Annuaire*. 2000–2001. No. 16. Paris, 2002. s. 78–82.

⁶ İdris Bidlisi. *Hasht Bihist*. BnF. Supplément persan 1558. Fol. 204b; Идрис Бидлиси. Хашт бихишт. СПб. Отд. рукописей Петербургского филиала Института востоковедения РАН. С 387. Л. 212 (İdris Bitlisi. *Haşy Bihişt*. St. Petersburg. Otd. Rukopisey Petersburgskovo filiala instituta vostokovedeniya RAN. С 387. L. 212). Bitlisi'nin vakayiname yazma geleneği ile ilgili bkz.; Стори Ч. А. *Персидская литература*. Библиографический обзор / перераб. и доп. Ю. Э. Брегель. М., 1972. Ч. 2. (Stori Ç. A. *Persidskaya Literatura*. Bibliografiçeski obzor / Yu. E. Bregel. M. 1972. Ç.2).

⁷ B: اورخان

⁸ A: بهمگی

⁹ B: من کان الله له

¹⁰ A: فقرت ندارد

¹¹ A: ککیوزه

¹² B: ونعیین

¹³ A: و توابع ندارد

¹⁴ B: وسلاطین

اوفر و ارفع است چنانچه هر روزه بومی مدرس آنجا با سایر فواید از یکصد آچه متجاوز است و عمارت¹⁵ و زاویه و دار الضیافه و رباط و بساط اطعام و انفاق بی اندازه بنوعی مبسوط است که ارتفاع سلاطین عالم متمیز است

Tercümesi

"Bununla birlikte, haşmetmeabın aldığı duyumlara göre, Emir Timur'un yol açtığı zarar ve kardeşler arasındaki taht mücadelesini fırsat bilen küffar ehli, Konstantinopolis civarında, cennetmekân ataların (padişahın) ve cihat yolunda can veren askerlerin, bahusus cennetmekân Sultan Orhan Han'ın fethettiği topraklarda bazı yerleşim yerlerini, mıntıkaları ve köyleri darü'l-harbe katmışlar. Bir zaman sonra, İstanbul'un hükümdarı ve diğerleri [hükümdarlar] bu yerleri kendi tasarruflarına geçirdiler. "Mücahit¹⁶ askerleri yeniden toplayıp donattıktan sonra, bu yerlerin tekrar fethi için görevlendirecek ve alacağımız tüm bu toprakları vakfa¹⁷ dönüştürerek şenlendireceğiz" [sultan] bu haklı düşüncelerle Timurtaş'ın oğlu Umur Bey'i¹⁸ cesur mücahitlerden oluşan bir orduyla fethetmeye gönderdi. "Kim Allah için olursa, Allah da onun için olur"¹⁹ hadisi doğrultusunda İslam askerleri bu topraklara doğru hareket etti. Timur'un emirleri Fetret döneminde olan Sultan'ın tasarrufunda olan İznikmid'e (İzmit) yaklaştığında İstanbul'un ve bölgenin tasarrufunda olan Hereke Kalesi'nin savunucuları kaleyi terk ederek İstanbul'a kaçtılar. Bu itibarlı topraklar savaşız İslam ehlinin tasarrufuna, [askerler] onun ötesine geçerek İstanbul'un bir adım yakınlığında olan Gebze'ye saldırdı. Hisarın sağlamlığına imtad eden bölge küffarı, cenk edip direnmeye, kaleyi müdafaaya hazırlandı. Mücahit askerler, muharebe meydanının yiğit ve kahramanları, helalinden ya da kerhen, amansızca kaleye saldırdılar. Gebze Hisarı'nı zahmetsizce ele geçirdiler. İslam ordusu kendini zengin etti ve tarifsiz ganimetler ele geçirdi. Şehir ve etrafı, İslam kanunları ve gerçek adalet yasaları uyarınca düzenlendi, hâkimi²⁰ ve kadıları²¹ belirlendi ve yönetmek için gereken atamalar yapıldı. Oradan Nekite bölgesine, Pendik ve Kartal kalelerine yol alındı. Mücahitlerin onları cezalandırmalarından korkan herkes itaat etmek için acele ettiler ve kalelerin muhafızları tahkimatı ve kaleleri terk ederek İstanbul'a kaçtılar. İşte bu cesur kişileri gönderen Umur Bey, tüm kaleleri ele geçirdi ve buraları 'Darü'l-İslam' haline getirdi. İznik şehrinden İstanbul geçişlerine kadar deniz kıyısındaki tüm yerleşim yerleri ve çevreleri, ekilebilir araziler ve meralar ele geçirildiğinde sultan, yüce tasavvuru mucibince Muhammedî bir bilinç sergileyerek tüm bu yerleşim yerlerini ve arazileri vakfetti ve bu vakıfları diğer birçok yararlı mükâfatlar ve oldukça verimli topraklarla zenginleştirdi.

Bugün bile, bu berkemal medreseler²² ziyadesiyle kalabalıktır ve Bursa şehrindeki tüm medreseler arasında en iyileri bunlardır. Hocaları ve talebelerinin muhteviyatı, diğer tüm Rum Sultanlarının medreselerinden daha makbul ve mühimdir. Bu suretle diğer varidatlarla birlikte buradaki muallimlerin günlük maişetleri yüz akçe²³ aşıyor. İmaretler,²⁴ zaviyeler,²⁵ darü'l-ziyafeler,²⁶ hanlar, aşhaneler ve mev'id-i mülakat o kadar fazla ki, evrenin sultanının şanına şan katıyor.

Yorumlar

Yorumlar kısmında, Bitlis'in aktardıkları, Aşıkpaşazade ve Sâdeddin'in aktardıkları karşılaştırılacak, aralarındaki küçük farklar ortaya konulacaktır. Anlaşıyor ki; Nikomedia'dan (İznik) antik askeri yol üzerinden Üsküdar tarafına ilerleyen Osmanlı ordusu başarılı bir şekilde Hereke'yi (Bizans: Haraks, şu anda Hereke), Göyebize'yi (Bizans: Dakiviza, şu anda Gebze), Nekita'yı (Bizans: Nikitiana, şu anda Eskişehir – Gebze'nin güneyi), Pendikla (Bizans: Pantihion, şu anda Pendik) ve Kartal'ı (Bizans: Kartalimen, şu anda Kartal) arka arkaya fethettiler.²⁷ Aşıkpaşazade ve Sâdeddin anlatılarında, kaleleri sıralarken Nekite'yi dâhil etmezler ancak Darıca'yı (Ritzion, şu anda Darıca)²⁸ eklerler. Bu seferin sonucunda Nikomedia'dan İstanbul girişine, yani Skutarion'a (Üsküdar) kadar "tüm yerleşim yerleri ve çevresi, deniz kıyısındaki ekilebilir araziler ve otlaklar" ele geçirildi. Dakiviza (Gebze) dışındaki tüm kaleler savaşmadan ele geçirildi ve askeri birlikleri "İstanbul'a kaçtı". Dakiviza bir saldırı ile ele geçirildi ve Türkler "kaleyi yağmaladılar" ve "tarifsiz ganimetlerle kendilerini zenginleştirdiler" - yani mukavemetlerinin cezası olarak onları savaş kanunlarına göre yağmaya maruz bıraktılar. Anlaşıldığı kadarıyla, Ritzion (Darıca) ve Nikitiata (Eskişehir) kalelerinin bulunduğu Dakiviza (Gebze) bölgesinde, Bizans yönetiminin bir tür "müstahkem bölgesi" mevcuttu (haritaya bakınız).

I. Chrysopolis (Üsküdar) ve Nikomedia arasındaki askeri yol üzerindeki kaleler

Osmanlı tarihçilerinin bu aktarımlarındaki problem şudur ki; Mezofinya toprakları, Bizans'tan Osmanlı Emiri Orhan tarafından ele geçirilmiş olmasıdır (Bitlis'in haklı olarak dile getirdiği üzere). Haziran 1329'da III. Andronikos ve Büyük Domestikos VI. İoannis Kantakuzenos, Bizans için hayati önem taşıyan Nicaea'daki (İznik) ablukayı kaldırmak için umutsuz bir girişimde bulundu ve bir ordularıyla Mezofinya'ya yürüdüler. İmparator, Pelekanon ve Filokrini dolaylarında (Nikomedia'nın batısında, Dakiviza taraflarında) Türkler tarafından mağlup edildi, ancak kuvvetle muhtemel Mezofinya Bizanslıların elinde kaldı.²⁹ Mezofinya, Türkler tarafından 1337'de, yani Nikomedia'nın düşüşünden sonra fethedildi ancak bu fethin seyri ve muhtevası hakkında daha detaylı bilgiye sahip değiliz. Buna karşın 1337 itibarıyla Mezofinya sıkı bir şekilde

¹⁵ A: در عمارت

¹⁶ Mücahit – savaşçı, kutsal görülen 'Cihadı' gerçekleştiren savaşçı.

¹⁷ Vakıf - Hayır amaçlı kurulmuş, yapılmış devredilemez mülkiyet.

¹⁸ Umur Bey - Sultan Yıldırım Bayezid'in veziri Timurtaş'ın oğlu.

¹⁹ Çevirenin notu: من كان لله كان الله له (min kane Allahu kane Allahu leh)

²⁰ Hâkim - Şehrin yöneticisi

²¹ Kadı - Şeriat hâkimi

²² Medrese - Hristiyan dünyasındaki üniversiteye benzeyen Müslüman yüksekokulu.

²³ Akçe – gümüş Osmanlı Sikkesi

²⁴ İmaret – yoksullar için hayır kurumu

²⁵ Zaviye - Sufi meskeni

²⁶ Darü'l-ziyafe – Hastane/imaret-aşevi

²⁷ Irene Beldiceanu, Mezofinya ile ilgili en eski Osmanlı defterleri (1419/1420, 1523) hakkındaki bildirisinde, Aşıkpaşazade tarafından vurgulanan Osmanlı yer adlarından bazılarını tespit ettiğini belirtti. Beldiceanu I. *La côte orientale*

de la mer de Marmara... s. 78–82. Yer isimlerinin tespiti hakkında ayrıca bkz: Ramsay W. M. *The Historical Geography of Asia Minor*. London, 1890. s. 183–185; Foss Cl. *Survey of Medieval Castles of Anatolia. Vol. 2: Nicomedia*. s. 44–60; *La Bithynie au Moyen Âge* / éd. B. Geyer, J. Lefort. Paris, 2003. s. 83, 87, 102, 215 vd. (см. Index).

²⁸ Aşıkpaşa-zade. s. 133; Saadeddin. *Tac-üt-Tevarih...* C. 1. s. 296; Foss Cl. *Survey of Medieval Castles of Anatolia*. s. 2: Nicomedia. s. 47; *La Bithynie au Moyen Âge*. s. 87.

²⁹ Ioannis Cantacuzeni *eximperatoris historiarum libri IV* / cura L. Schopeni. Bonnae, 1828. C. 1. s. 341–342; Nicephori Gregorae *Byzantina historia* / cura L. Schopeni. Bonnae, 1829. C. 1. s. 433–434; Schreiner P. *Die byzantinischen Kleinchroniken*. Wien, 1975. 1. Teil: *Einleitung und Text*. s. 78 (8.21); Nikephoros Gregoras. *Rhömische Geschichte* / übersetzt und erläutert von J. L. van Dielen. Stuttgart, 1973. Bd. 1. s. 306–307; *Bosch U. V. Andronikos III Palaiologos: Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren, 1321–1341*. Amsterdam, 1965. s. 152–153.

Türklerin kontrolü altına geçti. İdris-i Bitlisî, bu toprakların 1402 Ankara Muharebesi'nin akabinde Timur mihneti sırasında Osmanlıların elinden çıktığını bildirerek meselenin çözüm anahtarını gösteriyor.³⁰ Şüphesiz Bitlisî, 1403 başındaki Osmanlı-Bizans antlaşmasına atıfta bulunuyor.

Bizans'ın Anadolu topraklarına tekrar gözünü dikmesi üzerine diğer bazı kaynaklarda müphem bilgilere rastlanıyor ancak bunların Osmanlıca belgeler ile birlikte ele alınmadan yorumlanması mümkün değildir. 1403 antlaşması bir İtalyanca belgede şu şekilde yorumlanıyor: *Turchia queli castelli che tegniva lo imperador tuti li ho dadi*.³¹ Şüphesiz bu, İdris-i Bitlisî ve Aşıkpaşazade'nin bahsettiği Mezofinya'daki kalelerin konumlarının Osmanlı Nikomediası'na taşınması anlamına geliyor. Khalkokondyles'te de Anadolu'daki kıyı bölgelerin Bizans'ın eline geçtiğine dair yine müphem olan malumatlar ile karşılaşılıyor. Aynı şekilde Dukas, 1413'te II. Manuel ve I. Mehmed'in yeniledikleri barış antlaşmasından söz ederken, bu antlaşmanın Bizans'ın "tüm Propontis" üzerindeki hakları ilgili olduğunu dile getirerek açıkça Asya³² kıyılarına işaret ettiğini belli ediyor.³³ A. Vakalopoulos, Khalkokondyles'in eserinden bölüme dikkat çeker, ancak bunu yorumlamada zorlandığını söyler; Nevra Necipoğlu, Mezofinya'daki Bizans bölgelerini "unidentified places in Anatolia" olarak nitelendiriyor; Dimitris Kastritsis de benzer şekilde şu yorumu yapıyor: "nothing more is known of these castles which do not appear in any other source"³⁴ (başka hiçbir kaynaktan geçmeyen bu kaleler hakkında hiçbir şey bilinmiyor). Osmanlı tarihçilerinin yukarıdaki mesajı her şeyi yerli yerine yerleştirmektedir. Süleyman Çelebi, gerçekte Hereke, Gebze, Eskişehir, Darıca, Pendik ve Kartal'ı kaleleriyle birlikte VII. İoannis'e teslim etti.

Yine de bu toprakların bizzat Emir Timur tarafından 1402 yılında Bizanslılara verildiği ve Süleyman Çelebi'nin ise çaresiz razı olduğu göz ardı edilemez. Emir Timur, Konstantinopolis ile müzakereleri yürüttü ve anlaşmalar yaptı. Mamafih hem Yunanca hem de Farsça kaynaklar, Timur'un birliklerinin Nikomedia'yı ele geçirdiğini ve ardından Konstantinopolis'e, yani Üsküdar'a geçişlerine kadar ilerlediklerini aktarırlar. Nikomedia'dan Üsküdar'a giden asker nakline elverişli yegâne antik ana yol, İdris-i Bitlisî'nin üzerindeki şehirleri sıraladığı yol güzergâhdır.³⁵

1402-1403 yıllarında Bizans'ın bu kaleler üzerinde kontrol kurma çabası anlaşılabilir bir durumdur: Bu amaçla öncelikle olanak dahilinde Propontis üzerindeki hakimiyetlerini yeniden kurma ve düşman gemilerine kapatma çabasına giriştiler. İkinci olarak, kendileri açısından olumlu birkaç teşebbüsle Anadolu'da hâkim olma ümitlerinin tekrar yeşermesini sağladılar. Ancak kader onlara böyle bir olanak tanımadı. Osmanlıların yeniden fethi sırasında (reconquista), sadece Gebze'deki Bizans garnizonu aktif olarak direnebildi ve Osmanlılara karşı imparatorluk tarihindeki son savaşlardan birini verdi.

Bu kalelerin I. Mehmed tarafından tekrar ele geçirilmesine ilişkin bilgiler aşağıdaki hadiselerden elde edilmiştir. Sâdeddin'in eserinde

bu hadiseler 822 (27.01.1419 – 16.01.1420) yılına tarihlenir.³⁶ İdris-i Bitlisî bu hadiseyi, I. Mehmed'in Börklüce Mustafa İsyanı'nın (1418 sonları) bastırılmasının ardından Bursa'da olduğu 1419 yılı ile ilişkilendirerek Sâdeddin'in verdiği tarihi doğrular. I. Mehmed dönemine ait Nikomedia ve Üsküdar arasındaki bu bölgeler de dâhil olmak üzere Mezofinya hakkındaki Osmanlı tahrir kaydı, İrene Beldiceanu'nun gösterdiği üzere, büyük olasılıkla yine 822'ye dayanmaktadır.³⁷ Binaenaleyh, bu bölgeler Osmanlı maliye vekâleti tarafından fetihlerin hemen akabinde kayıt altına alınmıştır. Bu kalelerin 1419'da Türkler tarafından ele geçirilmesi hadisesi kolaylıkla açıklanabilir.³⁸ Görünüşe göre bu hadise, Bizans'ın 1415-1416'da I. Mehmed'e karşı isyan eden Düzmece Mustafa ve Cüneyd'i desteklemesinden dolayı gerçekleşen cezalandırıcı bir eylemdi. Özellikle I. Mehmed yönetimine karşı gerçekleşen bu ayaklanmadan sonra I. Mehmed'in Bizanslılara karşı tavrı düşmanca değişti.³⁹

İrene Beldiceanu'nun 1419 Osmanlı kadastro (tapu ve tahrir defteri) üzerine yaptığı bir araştırmaya göre kıyı nüfusunun büyük çoğunluğu Yunandı.⁴⁰ Dahası, Beldiceanu'nun belirttiği üzere, 1419'dan sonra Yunan nüfusunun Mezofinya'da önemli vergi avantajlarına sahip olmaları, Osmanlıların bu bölgeyi tekrar fethetmeleri ile çok iyi açıklanmaktadır. Mezofinya'daki Yunan nüfusunun çoğunlukta olması, stratejik önemi nedeniyle bölgenin Bizans yönetimi tarafından 1403-1419 yılları arasında kasıtlı olarak Yunanlılaştırıldığını gösteriyor olabilir.

Mezofinya 1403-1419 arasında hızlı ve planlı bir Yunanlılaşmaya uğramış olsa bile, 1337'den 1403'e neredeyse 70 yıldır orada yerleşik Türk nüfusunun oranını neredeyse hiç terkin etmedi. 1403'ten sonra Balkanlar'da ve Anadolu'da Bizans işgali altında kalan Türklerin bir kısmının, Bizans toplumunda yurttaşlığa kabul edilip topluma entegre olduğunu düşünmek mantıklı olacaktır. Bu Türkleri tespit etmek henüz mümkün değil çünkü bildiğim kadarıyla Bizans ve Osmanlı kaynakları bu hadiseye sessiz kalmışlardır. Ancak uzun zamandır Osmanlıların elinde olan toprakları geri alışı ile birlikte, 1403'ten sonra Bizans'ın tarihinde son kez topraklarına Türk nüfusunun akın ettiği ve önceki dönemlerde olduğu gibi kendi topraklarında Bizanslı Türklerden cemaatlerin bulunduğu aşıkardır.

1403-1423 yıllarında Selanik'teki Bizans idaresi döneminde, şehre önceki yıllarda yerleşen Türklerin kaderi meselesi Nevra Necipoğlu tarafından gündeme getirildi. Necipoğlu'nun gösterdiği üzere, Selanik topraklarında mülk sahibi olan Türkler mallarını tuttular ve böylece buralarda kalıcı oldular. Ayrıca Osmanlı, Bizans'ın kontrolündeki Selanik'te şeriat mahkemelerinin oluşturulmasını ve kadınların Müslümanlar arasındaki davalara bakmasını ısrarla talep ediyordu.⁴¹ N. Necipoğlu'nun tahsil ettiği tarihi malzeme, bu talebin Bizans vatandaşlığına geçen Türklere değil, Osmanlı Sultanı tebaasına, yani Bizans topraklarında bulunan yabancılara atıfta bulunuyor. Büyük olasılıkla, burada Osmanlı Sultanının himayesini talep-tercih eden oldukça büyük bir Türk nüfustan söz ediliyor.

³⁰ Saadeddin de Timur'un yol açtığı sorunlara işaret ederek (فترت تیموری) bu tür bir atıf yapmayan Aşıkpaşazade'yi tamamlar: Saadeddin. *Tac-üt-Tevarih...* C. 1. s. 295.

³¹ Dennis G. T. *The Byzantine-Turkish Treaty of 1403*. s. 78 (4).

³² Çevirmenin notu: Yazar burada 'Asya' kelimesini kullanır fakat Dukas'ın Propontis (Marmara Denizi) kelimesini kullanmasından da hareketle burada kastedilen Anadolu'nun Marmara Denizi kıyılarıdır.

³³ Ducas. *Historia turcobyzantina (1341-1462)* / rec. B. Grecu. Bucureşti, 1958. s. 133.10-12 (XX.1): δὸς ἅπαντα τὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου κάστρα καὶ τὰ πρὸς Θετταλίαν χώρα καὶ κάστρα καὶ τὰ τῆς Προποντιδος ἅπαντα...

³⁴ Bakalopoulos A. Les limites de l'empire byzantine depuis la fin du XIVe siècle jusqu'à sa chute (1453) // *BZ*. 1962. Bd. 55. s. 60; Necipoğlu N. *Byzantium between the Ottomans and the Latins*. s. 33; Kastritsis D. *The Sons of Bayezid*. s. 54-55, n. 44.

³⁵ Ducas. *Historia turcobyzantina*. s. 103 (XVII.1); Ali Yazdi. *The Zafarnamah* by Maulana Sharafuddin Ali Yazdi / ed. Mawlawi M. Iahdad. Calcutta, 1888. s. 2. s. 454; Alexandrescu-Dersca M.-M. *La campagne de Timur en Anatolie (1402)*. Bükreş, 1942. s. 80-81.

³⁶ Saadeddin. *Tac-üt-Tevarih...* C. 1. s. 295.

³⁷ Beldiceanu I. *La côte orientale de la mer de Marmara...* s. 79.

³⁸ C. Foss hatalı olarak 1421 yılına tarihlendirir. Bkz.: *Foss Cl. Survey of Medieval Castles of Anatolia*. V. 2: *Nicomedia*. s. 46.

³⁹ Ducas. *Historia turcobyzantina*. s. 161.7-8 (XXII.7): Μετὰ δὲ ταῦτα ἤρξατο ἐν κρουφῇ τρέφειν ἔχθραν κατὰ τῆς Πόλεως ἣν γὰρ ταῦτα κρούπων εἰς βάθος ἄλλ' οὐ φανερός τὸ παράπαν ἐδείκνυε.

⁴⁰ Beldiceanu I. *La côte orientale de la mer de Marmara...* s. 79.

⁴¹ Necipoğlu N. *Byzantium between the Ottomans and the Latins*. s. 56-83, 101-102.

Mezofinya'nın eski Türk nüfusunun kaderi hakkında böyle bir veriye sahip değiliz ancak bölgede 1403-1419 yıllarında Yunanlaştırılma ile birlikte, buralarda kalan Türk nüfusun Bizans hukukta alanına kaçınılmaz katılım sürecinin gerçekleştiği aşîkârdır. Burada ihtiyatlı bir varsayım yapılabilir. Osmanlı kadastro kayıtlarına göre (tahrir) bu tarihlerin hemen akabinde (1430'larda) birçok tımarlı Mezofinya'dan Arnavutluk'a yerleştirildi.⁴² Bunlar, Osmanlıların tam sadakatlerini sağlamak için iskân etmeyi uygun gördükleri *Bizans Türkleri* olabilir miydi? Bu tımarlıların ya da en azından bir kısmının, 1403-1419 yıllarında Bizans iktidarı tarafından vatandaşlığa alınan Mezofinya'nın eski Türk nüfusunun kalıntıları oldukları ihtiyatla varsayılabilir.

Öyle görünüyor ki; 1419'da söz konusu olan Türk seferinde Bizans'ın Mezofinya'daki Anadolu kalelerindeki mazisi henüz bitmemişti. Aşîkpaşazade, anlatısının sonunda, Bitlisi'nin bahsetmediği, henüz bir yorumlaması mevcut olmayan şifreli bir açıklama var. Bu kısım hem üslup olarak kusurlu hem de anlamı belirsizdir.⁴³

الحاصل بو دکز کنارنده کافر حصارچقزیکم وارد شدی به دکنین کاه
مسلمانلره دونردی وکاه کافره دونردی ، تا مراد خان اوغلی محمد دکنین

Tercümesi: "El-hâsıl bu deniz kenarında kâfir hisarcuklar kim vardır, şimdiye değin gâh Müsülmanlara dönerdi ve gâh kâfire dönerdi; tâ Murad Han oğlu Muhammed'e değin."

Elbette burada "kâfirler" kelimesinden kastedilenin Bizans Hıristiyanları olduğunu anlamak gerekir; Mehmed oğlu Murad'ın oğlu sözünden de kuşkusuz, II. Mehmed (1444-1446; 1451-1481) kastedilmektedir. Aşîkpaşazade'ye inanmak gerekirse; yukarıda bahsedilen kaleler I. Mehmed tarafından fethedildikten sonra ve II. Mehmed dönemine kadar zaman zaman Bizans'ın eline geçmiştir. Sâdeddin, Aşîkpaşazade'den aldığı bu pasajı aynı şekilde aktarır: Sadece uzun uzadıya, bu yerleri sonunda fethedenin II. Mehmed olduğunu açıklar, ancak bu fethin neticeleriyle ilgili başka önemli eklemelerde bulunmaz.⁴⁴

Görüldüğü üzere, 1419-1453 yılları arasında Konstantinopolis ile Mezofinya'daki bazı kaleler arasındaki bağlantı hakkında daha teferruatlı malumat için kaynaklar üzerindeki araştırmalara devam edilmelidir.

⁴² Beldiceanu I. *La côte orientale de la mer de Marmara...* s. 80.

⁴³ Aşîkpaşazade. *Tevarih-i al-i Osman*. s. 94; Aşîkpaşa-zade. s. 133.

⁴⁴ Saadeddin. *Tac-üt-Tevarih*. C. 1. s. 296:

عاقبت ظهور جاه و جلال و طلوع کوکب اقبال سلطان غازى ابو الفتوحات و المغازى فاتح قسطنطينيه
سلطان محمد خان بن سلطان مراد خان البسهما الله تعالى حلل الرحمة والرضوان اول اطراف و

نواحيدن تيغ آتشناک مصباحى ايله ظلام ظلمى و چرک شرکى رخى اولوب رايات سعادت آيات
اسلامى اول ولاياتده منصور و تصرف اهل اسلامه منسوب و ممالک عثمانيه دن محسوب ايلدى □

KAYNAKÇA

- Derviş, Ahmed, Tevarih-i Ali Osman: Aşıkpaşazade Tarihi. Neşr: Ali Bey, İstanbul, 2013.
- Dersca, Alexandrescu M. M., La Campagne de Timur en Anatolie 1402.-Bucuresti 1942. VIII, 180 S., 3 Kt. 8° (Vol. 1). Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imperimeria Națională, 1942.
- Aşıkpaşazade, Vom Hirtenzelt zur Hohen Pforte: Frühzeit und Aufstieg des Osmanenreiches nach der Chronik" Denkwürdigkeiten und Zeitläufte des Hauses 'Osman" vom Derwisch Ahmed, genannt 'Aşik-Paşa-Sohn. Verlag Styria, 1959.
- Bakalopoulos, A., Les Limites de L'empire Byzantin Depuis da Fin Du Xive Siècle Jusqu'à Sa Chute (1453). Byzantinische Zeitschrift, 55(1), 56-65, 1962.
- Barker, J. W., Manuel II Palaeologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship (Vol. 5). New Brunswick, NJ: Rutgers University Press, 1969.
- Bazin, L., & Beldiceanu-Steinherr, I., Histoire et philologie turques. Annales de l'École pratique des hautes études, 133(16), 78-82, 2002.
- Boschuv, K., Andronikos III. Palaiologos. Versuch einer Darstellung der byzantinischen Geschichte in den Jahren 1321-1341, 1965.
- Cantacuzenus, J., & Gretser, J., Ioannis Cantacuzeni eximperatoris Historiarum liber IV, 1828.
- Dennis, G. T., The Byzantine-Turkish Treaty of 1403//Orientalia Christiana Periodica, 1967.
- Efendi, S., Tac üt-tevarih (Vol. 1). Tabhane-i Âmire, 1862.
- Foss, C., Survey of Medieval Castles of Anatolia II: Nicomedia. British Institute of Archaeology at Ankara, 1996.
- Geyer, B., & Lefort, J., La Bithynie au moyen âge. Paris, 2003.
- Greco, V., Ducas. Historia Turco-Byzantina (1341–1462), 1958.
- Gregorae, N. Byzantina Historia, C.1. ed. L. Schopen, 1829.
- Gregoras, N., Dietsen, J. L. V., & Tinnefeld, F. H., Rhomäische Geschichte= Historia Rhomaike. Stuttgart, 1973.
- İdris Bidlisi. Hasht Bihist. BnF. Supplément persan 1558.
- Идрис Бидлиси. Хашт биһист. СПб. Отд. рукописей Петербургского филиала Института востоковедения РАН. (İdris Bitlisi. Haşt Bihîşt. St. Petersburg. OTd. Rukopisei Petersburgskovo filiala instituta vostokovedeniya RAN).
- Kastritsis, D., The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-13. Brill, 2007.
- Matschke, K. P., Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Herman Böhlau Nachfolger., 1981.
- Necipoglu, N., Byzantium Between the Ottomans and the Latins: Politics and Society in the Late Empire. Cambridge University Press., 2009.
- Nicol, D. M., The Last Centuries of Byzantium, 1261-1453. Cambridge University Press., 1993.
- Пономарев, А. Л. (2012). Эволюция денежных систем Причерноморья и Балкан в XIII-XV вв., 2012 (Ponomarev, A. L., Evolyutsiya denezhnykh sistem Prichernomor'ya i Balkan v XIII-XV vv., 2012).
- Ramsay, W. M., The Historical Geography of Asia Minor (Vol. 4). John Murray., 1890.
- Schreiner P., Die Byzantinischen Kleinchroniken. Wien., 1975.
- Стори, Ч. А., Персидская литература. Библиографический обзор, в 3-х ч.—Ч. 1. М.: Главная редакция восточной литературы., 1972 (Stori, CH. A., Persidskaya literatura. Biobibliograficheskiy obzor, v 3-kh ch.—CH. 1. M.: Glavnaya redaktsiya vostochnoy literatury., 1972).
- Zachariadou, E. A., Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles. Der Islam; Zeitschrift für Geschichte und Kultur des Islamischen Orients, 60, 268., 1983.